

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ ДИТИНИ В ЗБРОЙНОМУ КОНФЛІКТІ У СКЛАДІ ЗБРОЙНИХ СИЛ ДЕРЖАВИ-СТОРОНИ КОНФЛІКТУ

Участь дитини у збройному конфлікті, питання насильства над дітьми, вербування, безпосереднє використання їх у збройних силах держав-сторін збройного конфлікту як робочої сили є предметом регулювання ряду міжнародно-правових договорів, таких як Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р. та Додаткові протоколи до них 1977 р., Конвенція про мінімальний вік прийому на роботу 1973 р., Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поведінки і покарання 1984 р., Конвенція ООН про права дитини 1989 р. та Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах 2000 р., а також Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгіршої форми дитячої праці 1999 р. Незважаючи на той факт, що діти перебувають під спеціальним захистом вище перерахованих міжнародно-правових норм, вони досі визначаються найбільш вразливою категорією цивільного населення під час збройного конфлікту та стають жертвами сексуального насильства, об'єктами торгівлі людьми, трудової експлуатації та безпосередніми учасниками військових дій, будучи незаконно завербованими до лав збройних сил держав-сторін конфлікту чи збройного угруповання. Так, згідно даних, наданих міжнародною неурядовою організацією, що займається моніторингом та розслідуванням випадків порушення прав людини Human Rights Watch, станом на 2012 р. 30 тисяч дітей у всьому світі використовуються у збройних силах більш, ніж 30 країн світу [1]. У своїй статті «Захищаючи дітей у збройному конфлікті: від зобов'язань до дотримання» Керівник проекту Інституту ООН з проблем роззброєння Анатоль Айїссі вказує на те, що лише у період з 1990 по 2000 рр. налічувалося 300 тисяч дітей, які використовувалися як комбатанти на територіях військових дій у всьому світі, 2 мільйони дітей були свідомо вбиті, 5 мільйонів стали інвалідами, а 10 мільйонів отримали серйозні травми в ході конфліктів [2, с. 9].

Проблема участі дитини у збройному конфлікті є предметом досліджень багатьох представників доктрини та практиків міжнародного права, зокрема А. Лопатки, Г. Машел, С. Сінгера, І. Мак Конна, М. Гаппольда. Питання міжнародно-правового захисту дитини у збройному конфлікті піднімалося у працях В. Фуркала, О. Старовойтова, Ф. Піццутеллі. Попри це, у сучасній вітчизняній науці міжнародного права проблема міжнародно-правового регулювання участі дитини у збройному конфлікті у складі збройних сил держав, що є сторонами конфлікту, не привертала належної уваги. Метою ж даної статті є вивчення проблеми міжнародно-правового регулювання участі дитини у збройному конфлікті у лавах збройних сил держав, що є сторонами збройного конфлікту.

Перебування дитини у лавах збройних сил держав, які беруть участь у збройному конфлікті, є предметом міжнародної уваги та занепокоєння з боку міжнародного співтовариства вже тривалий час. Адже форми участі дитини у збройних силах чи збройних угрупованнях носять незаконний, насильницький характер, а більшість дій, що вчиняються з дітьми, сучасним міжнародним правом визначаються як військові злочини. Зокрема сексуальне насильство та сексуальне рабство засуджується Декларацією про захист жінок та дітей при надзвичайних обставинах та під час збройних конфліктів 1974 р., Декларацією про викорінення насилля відносно до жінок 1993 р., а ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 р. такі дії визначаються військовим злочином [3]. Фізичне насильство та тортури заборонені нормами Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поведінки і покарання 1984 р. [4], використання дитини на роботі, яка може завдати шкоду здоров'ю, безпеці або моральності підлітка до 18 років, з-поміж іншого, засуджується статтею 3 Конвенції про мінімальний вік прийому на роботу 1973 р. [5]. Конвенція ООН про права ди-

тини, узагальнюючи вище перераховані норми-заборони. У ст. 38 зобов'язує держави поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються у випадку збройних конфліктів і стосуються дітей, та забезпечувати їх додержання [6, с. 20].

Найбільш поширеною формою участі дитини у збройному конфлікті є її незаконне використання як комбатанта збройними силами держави-сторони конфлікту під час військових дій. Так, під час збройних конфліктів в Уганді було завербовано близько 10 тисяч дітей, з них декілька тисяч було вбито під час військових дій. У звіті ООН 1999 р. вказувалося про випадки прийому дітей віком до 14 років у лави армії в Афганістані. А у М'янмі фіксувалися випадки вербування дітей віком від 15 до 17 років безпосередньо у школах країни [2, с. 10].

Участь дитини у збройному конфлікті як комбатанта врегульовується шляхом встановлення певного вікового цензу нормами міжнародного права. Зокрема ст. 77 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується жертв міжнародного збройного конфлікту 1977 р. (I) закликає сторони, що знаходяться в стані конфлікту, застосовувати будь-які заходи, для того, щоб дитина, яка не досягла 15-ти річного віку не брала безпосередньої участі у військових діях, а держави мають утриматися від вербування дітей у збройні сили [7]. Норма, що забороняє вербування дітей міститься і у ст. 4 Додаткового протоколу (II), що стосується жертв неміжнародного збройного конфлікту. Конвенція ООН про права дитини 1989 р. у ст. 38 вказує на заборону призову будь-якої особи, яка не досягла 15-річного віку, на службу до збройних сил, а при вербуванні з числа осіб, які досягли 15-річного віку, але яким не виповнилося 18 років, держави-сторони мають прагнути віддавати перевагу особам більш старшого віку [6, с. 21]. Важливо також наголосити на тому, що ст. 8 Римського статуту міжнародного кримінального суду 1998 р. передбачається кримінальна відповідальність за набір чи вербування дітей віком до 15-ти років до лав збройних сил чи груп [3]. Вербування дітей кваліфікується як військовий злочин у Статуті Спеціального суду по Сьєрра-Леоне. Більше того, Генеральний секретар ООН у своїй заяві про заснування Спеціального суду по Сьєрра-Леоне зауважив, що «заборона вербування дітей до тепер залишається нормою міжнародного звичаєвого права» [8]. Резолюцією 1261 1999 р. Рада Безпеки ООН засудила вербування дітей як порушення міжнародного права, а Рада міністрів ОАЄ у Резолюції щодо долі африканських дітей у ситуації збройних конфліктів 1996 р. призвала всі африканські держави, особливо ті, що перебувають у стані збройного конфлікту, утриматися від вербування дітей [9, с. 428].

Проте, як Додаткові протоколи 1977 р. та Конвенція 1989 р., так і Римський статут 1998 р. чи то Статут Спеціального суду по Сьєрра-Леоне 2002 р. встановлюють 15 років як мінімальний вік для вербування особи до лав збройних сил чи збройних угруповань. Саме це положення і створює проблему захисту особи віком до 18 років від незаконного вербування у збройні сили чи збройні угруповання. Цікаво, що після ратифікації Конвенції про права дитини 1989 р. Колумбія, Нідерланди, Іспанія та Уругвай висловилися на користь підняття вікового обмеження щодо вербування дітей до 18 років. На XXVII Міжнародній конференції Червоного Хреста та Червоного Півмісяця в 1999 р. Канада, Данія, Фінляндія, Гвінея, Ісландія, Мексика, Мозамбік, Норвегія, ПАР, Швеція, Швейцарія, Таїланд та Уругвай рішуче виступили на користь підняття мінімального віку до 18 років для вербування особи. На цій конференції Міжнародний рух Червоного Хреста та Червоного Півмісяця заявив про намір і надалі робити все можливе для досягнення затвердження принципу заборони вербування дітей віком до 18 років [9, с. 430].

Подібні дії держав та позиція міжнародних організацій засвідчили потребу підняття віку участі особи у збройному конфлікті як комбатанта до 18 років. Таким чином, саме 2000-ні роки стали переломними у розвитку інституту захисту дитини у збройному конфлікті та поклали початок формуванню міжнародно-правової норми, яка б забороняла вербування неповнолітньої особи віком до 18 років у збройні сили чи збройні угруповання.

Вперше дане положення було закріплено у Кейптаунських принципах і найкращій практиці щодо попередження вербування дітей у збройні сили і демобілізацію та соціальну реінтеграцію дітей-солдатів в Африці 1997 р. (далі — «Кейптаунські принципи»). Саме у даному документі 18-річний вік визначається як єдиний можливий мінімальний вік для вербування дитини у лави збройних сил і наголошується на принципі дії верховенства міжнародного права над національним, що відрізняє його від положення Конвенції 1989 р. [10]. Як продовження «Кейптаунських принципів» у лютому 2007 р. на міжнародній конференції «Вільні від війни діти» були прийняті документи під назвою «Паризькі зобов'язання про захист дітей від незаконного вербування або використання збройними силами чи збройними групами» та «Паризькі принципи та керівництво щодо дітей, пов'язаних із збройними силами чи збройними групами». Як і «Кейптаунські

принципи», принципи, задекларовані у Парижі виступають за підняття вікового бар'єру до 18 років для вербування дитини до лав збройних сил. На відміну від «Кейптаунських принципів», «Паризькі принципи» мають більш універсальний характер і на вересень 2011 р. 100 держав світу підтримали їх [11]. Окрім норм міжнародного «м'якого права» 18-річний вік як мінімальний для можливості призову особи до збройних сил держав-сторін збройного конфлікту передбачається і положеннями Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройному конфлікті, прийнятого міжнародним співтовариством у 2000 р. Так, у ст. 3 вказується, що держави-учасниці беруть на себе зобов'язання підвищити мінімальний вік добровільного призову осіб до своїх національних сил порівняно з віком, передбаченим у Конвенції 1989 р. У ст. 4 міститься заборона на вербування у збройні сили держави-учасниці конфлікту осіб, які не досягли 18-річного віку. Таким чином, взявши до уваги рекомендації Міжнародного Комітету Червоного Хреста і Червоного Півмісяця щодо підняття вікового цензу до 18 років для дітей щодо участі їх у збройному конфлікті, Факультативний протокол закріпив 18 років як бар'єрний вік для осіб, які можуть бути завербовані до лав армії [12]. Таким чином, можна прийти до висновку, що сучасне міжнародне право тяжіє до максимального підняття вікового бар'єру щодо потенційної участі дитини у збройному конфлікті у ролі комбатанта. Вочевидь, що сьогодні виникає потреба у договірному закріпленні норми, яка б забороняла участь дитини у збройному конфлікті до 18 років та зміні положення ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду щодо притягнення до кримінальної відповідальності осіб за набір або вербування дітей до складу національних збройних сил чи їх використання для активної участі в бойових діях. Проте варто зауважити, що навіть за таких умов, у 2000-х рр. Міжнародним кримінальним судом були винесені перші обвинувальні вироки щодо осіб, винних у використанні дітей до 15 років у військових діях [13, 14].

Таким чином, діти у збройних конфліктах стикаються з рядом викликів, найбільшим із яких є насильницькі спроби втягування у конфлікт шляхом використання їх як робочої сили у національних збройних силах, як об'єкту торгівлі людьми, сексуальної експлуатації тощо. Подібні дії з боку держави-сторони збройного конфлікту та насамперед військовослужбовців засуджуються міжнародним співтовариством, а міжнародно-правові норми містять положення, які не просто забороняють подібне відношення до дітей, але й встановлюють міжнародну кримінальну відповідальність для винних осіб. Вартим додаткової уваги залишається питання вербування дитини та її можливої активної участі як комбатанта у національних збройних силах держав-сторін конфлікту, адже сучасне міжнародне право тяжіє до підняття вікового обмеження для участі дітей у збройному конфлікті до 18 років.

Використані джерела:

1. *Burma: World's Highest Number of Child Soldiers. New Report Details Widespread Forced Recruitment*, 2002. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.hrw.org/news/2002/10/15/burma-worlds-highest-number-child-soldiers>.
2. *Ayissi A. Protecting children in armed conflict: from commitment to compliance*. Disarmament forum. Children and security. — № 3. — 2002. — 16 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=48323>.
3. *Rome Statute of the International Criminal Court*. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://untreaty.un.org/cod/icc/statute/rome.htm>.
4. *Convention against Torture and Other Cruel Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.hrweb.org/legal/cat.html>.
5. *Convention concerning Minimum Age for Admission to Employment*. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ilo.org/Dyn/normlex/en/f?p=1000:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C138.
6. *Конвенція ООН про права дитини* — Представництво Дитячого Фонду ЮНІСЕФ в Україні, 2009. — 31 с.
7. *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)*, 8 June 1977. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/470?OpenDocument>.
8. *Report of the Secretary-General on the establishment of Special Court for Sierra-Leone*. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/3ae6afbf4.pdf>.
9. *Henckaerts Jean-Marie, Doswald-Beck Louise. Customary International Humanitarian Law / Jean-Marie Henckaerts, Louise Doswald-Beck*. — Cambridge University Press, 2009. — 628 р.
10. *Cape Town Principles and Best Practices*. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.unicef.org/emerg/files/Cape_Town_Principles%281%29.pdf.
11. *The Paris Principles. Principles and Guidelines on Children Associated with Armed Forces or Armed Groups*. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.unicef.org/emerg/files/ParisPrinciples310107English.pdf>.
12. *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflict*. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtidsg_no=IV-11-b&chapter=4&lang=en.

13. *The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo*. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/situations%20and%20cases/situations/situation%20icc%200104/related%20cases/icc%200104%200106/Pages/democratic%20republic%20of%20the%20congo.aspx.
14. *The Prosecutor v. Germain Katanga*. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/situations%20and%20cases/situations/situation%20icc%200104/related%20cases/icc%200104%200107/Pages/democratic%20republic%20of%20the%20congo.aspx.

Ольхова А. В. Міжнародно-правове регулювання участі дитини в збройному конфлікті у складі збройних сил держави-сторони конфлікту.

Дана стаття присвячена проблемі порушення прав дитини в ході збройних конфліктів. Особлива увага звертається на питання міжнародно-правового регулювання участі дитини у збройному конфлікті у складі збройних сил держави-сторони конфлікту. Автором було проаналізовано ряд міжнародно-правових норм, що регулюють участь дитини та можливість її перебування у складі збройних сил. Розглядається питання правового регулювання вербування дитини до збройних сил та сучасні нормотворчі тенденції з даної проблеми. Наведено приклади міжнародної судової практики щодо притягнення до кримінальної відповідальності осіб винних у військових злочинах щодо дитини.

Ключові слова: дитина як комбатант, вербування дитини, військові злочини, Конвенція ООН про права дитини 1989 р., Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройному конфлікті 2000 р., ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 р.

Ольхова А. В. Международно-правовое регулирование участия ребенка в вооруженном конфликте в составе вооруженных сил государства-стороны конфликта.

Данная статья посвящена проблеме нарушения прав ребенка во время вооруженных конфликтов. Особое внимание было обращено к вопросу международно-правового регулирования участия ребенка в вооруженном конфликте в составе вооруженных сил государства-стороны конфликта. Автором было проанализировано ряд международно-правовых норм, которые регулируют участие ребенка и его возможность пребывания в составе вооруженных сил. Рассмотрен вопрос правового регулирования вербовки ребенка в вооруженные силы и современные нормотворческие тенденции по данному вопросу. Приведены примеры международной судебной практики привлечения к уголовной ответственности виновных за военные преступления по отношению к ребенку.

Ключевые слова: ребенок как комбатант, вербовка ребенка, военные преступления, Конвенция ООН о правах ребенка 1989 г., Факультативный протокол к Конвенции о правах ребенка в вооруженном конфликте 2000 г., ст. 8 Римского статута Международного уголовного суда 1998 г.

Olkhova A. International legal regulation of child participation in armed conflict in the armed forces of state party to the conflict.

This article is devoted to the problem of violations of children's rights in armed conflicts. Particular attention was drawn on the issue of international legal regulation of child participation in armed conflict in the armed forces of a state party to the conflict. The author has analyzed the number of international legal norms governing the participation of the child and possibility of its being a part of the armed forces. It was considered the question of legal regulation of child recruitment into armed forces and modern rulemaking trends on this problem. It was shown the examples of international court practice on criminal prosecution of those responsible for war crimes against children.

Key words: child as a combatant, recruitment of a child, war crimes, 1989 The UN Convention on the Rights of the Child, 2000 Optional Protocol on the Involvement of Children in Armed Conflict, article 8 of the 1998 Rome Statute of the International Criminal Court.

Рекомендовано до друку відділом міжнародного права та порівняльного правознавства Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.